

„A VILÁG LÉTRA, MELYEN AZ EGYIK FEL, A MÁSIK LE MEGY”

SZKC_209_03

A MAGYARORSZÁGI
CIGÁNYSÁG KULTÚRÁJA
ÉS SZOCIÁLIS HELYZETE

A modul szerzői: Maksa Katalin

SZOCIÁLIS, ÉLETVITELI
ÉS KÖRNYEZETI KOMPETENCIA

9. ÉVFOLYAM

MODULVÁZLAT

Tevékenységek – időmegjelöléssel		Tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/mellékletek	
				Diák	Pedagógus
I. Ráhangolás, a feldolgozás előkészítése					
I/a „Madarakból lettünk”					
A	A tanulók elolvassák a mellékletben található eredetmondát. 15 perc		Egyéni munka: olvasás	D1	P1
B	Zenehallgatás. 15 perc	Csendes hallgatás, nővérszi alkotás élvezete	Az egész csoport együtt		Kalyi Jag felvétel
C	Cigány szavak megtanulása. 15 perc			D2	P2
I/b „Ki a cigány?”					
A	A csoport kooperatív vita keretében öt álláspont alapján vitatkozik, a végén a tanár összegzi az elhangzottakat. 30 perc	Érvelés, véleménynyilvánítás, nyitottság, tolerancia	Kooperatív vita		P3 Álláspontok plakátokon vagy táblán korongok
B	A csoport elolvassa a mellékletben található szöveget, és a szempontok alapján feldolgozza. 30 perc			D3 Csalog Zsolt: Cigánynak se könnyű lenni	P4 Csalog Zsolt: Cigánynak se könnyű lenni P5 Szempont-rendszer

Tevékenységek – időmegjelöléssel	Tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/melléletek	
			Diák	Pedagógus
II. Új tartalom feldolgozása				
II/a Dokumentumfilm 1.				
Az osztály közösen megtekinti mellékletben jelölt dokumentumfilmet. 15 perc				P6 Sára Sándor Cigányok c. dokumentum filmje
Az osztály megadott szempontok alapján elemzi a filmet. 20 perc				P7 Szempont-rendszer
II/b Szövegfeldolgozás				
A Az osztály csoportokban feldolgozza a cigányság történetével, kultúrájával kapcsolatos szövegeket. 25 perc	Társadalmi folyamatok megértése, rendszerezés, szövegértés	Csoportmunka (7 csoportban)	D4	
B Poszterek, tablók készítése önálló gyűjtőmunka alapján. 25 perc				
II/c Van megoldás?				
A Helyi civil és állami szociális programok feltérképezése, beszámoló a kutatómunkáról. 25 perc			D5 (gondolom!!)	P8 Szervezetek listája Ilyen nincsen
B A csoport tagjai akciótervet készítenek saját elképzeléseik alapján. 25 perc				
II/e [cím]				

Tevékenységek – időmegjelöléssel	Tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/mellékletek	
			Diák	Pedagógus
III. Az új tartalom összefoglalása, ellenőrzés és értékelés				
III/a Mire jutottunk?				
Áttekintés a tanulók gyűjtőmunkáiból, írásaiból és posztereiből. 5 perc	Reális értékelés, énkép, mások produktumaihoz való viszony	Korpatív tanulás: kiállítás		

MELLÉKLETEK

TANÁRI MELLÉKLETEK:

P1 Madaraktól lettünk

P2 Cigány szavak

P3 Álláspontok

P4 Csalog Zsolt: Cigánynak lenni sem könnyű

P5 Feldolgozási szempontrendszer

P6 Sára Sándor: Cigányok c. filmje

P7 Feldolgozási szempontrendszer

TANULÓI MELLÉKLETEK:

D1 Madaraktól lettünk

D2 Cigány szavak

D3 Csalog Zsolt: Cigánynak lenni sem könnyű

D4 Feldolgozandó háttérszövegek

D5 Szervezetek listája

TANÁRI MELLÉKLETEK

P1 – Madaraktól Lettünk...

azzá, amik vagyunk - cigányok. Mindőnknek szárnya volt, már az akkoriaknak, és nem bűtival csórelással kerestük meg a betevő falatot, csak szálltunk, mint a többi madár, s azt ettük, amit a többi. Ősszel, amikor már sudripe hi odjári - vagyishogy odakinn hideg kezd lenni, akkor mink is szépen szárnyra kaptunk a többi madarakkal és repültünk messze Afrikának. Itt meguntuk, szálltunk oda, ott meguntuk, odább szálltunk, szóval

Így.

No, -az se volt azért aranyélet, mert a kalickás madárnak annyival jobb is, hogy a bolond gádzsó, aki tartsa, becézgeti - csirik-lóri, vrebóri — és beszórja neki a szemet mindennap. De a szabad madár bizony maga teremti ki a magáét, ha a föld alól is. De hát szabad.

Elég az hozzá, mikor már sok-sok napja repültünk nagy száraz vidék felett, étlen-szomjan, no, egyik este, vagy látjuk ám, hogy kövér mezők maradnak el alattunk. Hát a vadja, mármint a madárvajda leszállt int a szárnyával, le is szállunk és elkezdjük csipegetni föl a szép búzaszemeket.

Addig-addig, hogy nagyon tele találtuk enni magunkat a sok napos bokhalipe után, úgyhogy nem is bírtunk már aznap este továbbrepülni. Ott is maradtunk másik nap reggelig, és akkor megint csak ettünk, mivelhogy megint csak éhesek voltunk. Aztán megint nem bírtunk szárnyra kapni, és jött dél és jött az este és minket még mindig ott talált.

És közben egyre híztunk, zsírosodtunk. Most már, ha nagyon akartunk volna se bírtunk volna fölrepülni. És aztán meg is szoktuk ezt a nagy jó módunkat, hogy nem kell szállni se ide, se oda, helyibe

talál az ember, vagyishát a madár mindent. Lassan már nemhogy szállni nem tudtunk, de még ugorni se, csak lépni lassan, komótosan.

Aztán eljött az ősz, s a kövér mező fonnyadozni kezdett, nem termett többet, ami meg a földön volt szem, azt meg a patkányok meg pockok is segítettek fölszedni. Mit volt mit tenni hát, mink magunk is hozzáláttunk a betakarításhoz, ahogy a mezei állatoktól láttuk. Gödröket kapartunk, kibéleltük, behordtuk, amink még volt, aztán befedtük. Utoljára gallyakból meg szalmából elkezdtünk magunkat putrikat rakni, hogy legyen mibe kiteleljünk.

Munka közben apródonként megvastagult a lábunk, elfásult a szárnyunk és kar lett belüle. Vége lett a szép világnak, repülésnek egyik világból másik világba.

De hát mink oláh cigányok - így végezte a puro rom - madarak vagyunk még most is. Ha völgybe vertünk sátrat, fel a hegyre kíváncozunk, s ha fönn állunk leghegyin a hegynek, le a völgybe szállnánk. Csak ám nekünk lábon kell jutni odáig. Azért nem is élünk mink túnyán, kuporgatósan, mert mink egy szép napon madárnak visszaváltozunk.

Bartos, 1958. 23-25.o.

P2 – Néhány oláh cigány szó:

Jó reggelt!	Iashi detehara!
ember	manush
születés	arakhadyipe
halál	menipe
élet	trajo
él	trajol
férfi	mursh
nő – asszony	zhulyi
cigány	romnyi
nem cigány	gazhi
gyerek	shavoro
család	familija, chalado

P3 – Ki a cigány?

Öt álláspont a közös vitához:

- aki cigány származású;
- aki a cigány nyelvet beszéli;
- aki a cigány szokásokat követi;
- aki a cigánysághoz tartozónak érzi magát;
- akit a környezete cigánynak tart.

A vita előtt a csoportoknak legyen lehetőségük érveik összegyűjtésére, például a kerekasztal vagy az ablak módszerével.

A vitát kövesse tanári összegzés az álláspontok változásáról, a vita eredményeiről.

P4 – Cigánynak se könnyű lenni

Mink kilencen vótunk testvérek, öt fiú, négy lány. Édesapám zenész vót, jó zenész, a legjobb városi helyeken muzsikált, a Kispiába, a Hajdúba - de hamar elhalt, úgy maradt a kilenc gyerek apa nélkül, hathónapos vót a legkisebb öcsém, hogy árvák lettünk.

Anyám nevelt fel minket, egyedül küzködött a tollazással, mer a város nem segítette meg soha egy kiló kenyér árával se. Kétezer forintokat osztogatott a tanács a nagycsaládos anyáknak, bement akkor anyám is a szociális nőhöz, elmondta hogy hogyan van, hogy meghalt az ura, kilenc gyerekkel maradt - hát adtak neki egy érmet. Kis aranyérmét, skatulyába, amér kilenc családot szült a világra. De rézből vót az is! Nincsen meg má, játszottak vele a gyerekek, aszt elszórták valahová. Na, ennyivel vótunk kisegítve!

Anyám tollazott, avval keresett ránk, úgy nevelte a kilenc gyereket. Örült, ha enni vót mit, nemhogy még iskolába is adjon minket. Hogy valaki a családját iskoláztassa, ahho kótség is kell, mink meg, ugye, ruhátlanok vótunk, télen is mezítláb futkostunk - én öt osztályt kijártam azér, de a lányok eggyet se, úgy maradtak tudatlanul. Ahogy megnyőttek már, kettő beiratkozott esti tagozatra, de nem járták ki, mer nagycsaládosok lettek, abba hagyták. Érzem én is magamba ezt a hiányt, mennék én is esti tagozatra, de nem bírom megengedni magamnak, mer kell a pénz. Ha olyan munkakörbe helyeznének, ahun a tanulóidőt is fizetik, akkor kijárhatnám a nyóc osztályt - de hogy én négy órákkor elmenjek iskolára, aszt másfél órám kiessen, ezt nem bírom vállalni. Azér mondjuk, probléma nincsen: el tudom látni a munkámat, meg gondolkodni jól tudok, hogy mit lehet a társadalomba csinálni, mit nem, annyit azér tud az ember öt osztállyal is.

Én tizennyóc éves vótam, hogy megnősültem. A feleségem tizenhét elmúlt, tizennyócadikba vót ű is. Nem itt laktak űk, falun laktak: Jánoshidán - ott vótam egy búcsú alkalmával, és táncoltam vele, aztán hát így megismerkedtünk. Utánna aszt jártam hozzá,

meg levelet írtam neki - annyira-annyira, olyan nagyon leveleztünk egymással, hogy arra jutott a dolog, hogy egymásé lettünk. Megesküdtünk - tíz éve már. Jól megvagyunk, semmi bajunk sincsen egymással, nem vitatkozunk.

Egyik bátyám magyar lányt vett el. Egy húgom magyarhoz ment, meg egy másik húgomnak, az Erzsinek is magyar fiú udvarolt - csak mivelhogy annak a szülei nem hagyták őket, valahogy elmaradtak egymástul. Nekem is számításomba vót, hogy magyar lányt veszek el, mer lett is vóna - de tudja isten, hogy hogy vótam vele. Az első énnekem is magyar lány vót. Egy hónapot éltem vele - de vót köztünk egy olyan diferencia, hogy nem lett semmi a dologbul. Kinn laktunk még a Nyúl utcán, Kisgyepen, és ott vót velem egy hónapig. És nem is az, hogy ű fehér bőrű vót, én meg barna bőrű, nem ez választott széjjel bennünket, hanem hát egy bizonyos eset. Egy ilyen nézeteltérés. Mer ugye, ahogy én jártam el dógozni, nem lehettem mindig űmellette, aztán hát ezt is hallottam rúla, meg azt is hallottam rúla - úgyhogy külön mentünk. Még az vót a szerencse, hogy nem vó-tunk megesküdvé.

Mondjuk meg az őszintét: ez megvan a cigányságná, hogy tizenhét-tizennyóc éves, vagy az a női személy tizenöt éves, tizenhat éves - és má mennek egybe. Nem jó ez, ugye - mer viszik utánna még az embert katonának. Még nem vótam tapasztalt ember - most se vagyok az, még nekem ahho kell egy pár évet élni, hogy tapasztalt ember legyek -, tapasztalatlan vótam, hát ebből kifolyólag aszt én is így csináltam: megnősültem tizennyóc éves fejjel - utánna vittek be szógálatra. Nem azér mondom: hát jogos ott lenni, köteles is az ember, meg aki férfi, oda való, katonának, meg egy ilyen haza meg is érdemli azt a szógálatot - csak, ugyebár, kellemetlen vót kicsikét: két családom vót már, úgy vittek be. De probléma nem vót azér. Mer ez is megvan a cigányba: ha elviszik a férjít katonának, az a női személy kívárja. Nem úgy, mint hát magyar nőknél, hogy az ura oda van, ű meg megy be a városba szórakozni - nem, cigány-

nál ilyen nincsen. Úgyhogy letőtöttem a két évemet, leszereltem - minthogyha akkor kezdtük vóna.

Különben a katonaság, az jó vót. Zalaegerszegen szógáltam, a jugoszláv határon, két évet - hát ugye, ott sok tapasztalatot szerezhet az ember. Vót egy kis mozgás, jól feleleveníti az embert a katonaság, meg sokat tanul is az ember, sokat fejlődik. Ugye, jobbára ezek a pesti srácok vótak ott, meg más városokbul, Debrecenbul, Nyíregyházárul, azok közt az ember mindig hallott valamit, aszt mikor beszélgetés vót, komoly szó valamirül, hát odafigyelt az ember, aszt megállott a fejibe az a dolog, megjegyezte magának az ember. Sok barátom is lett a katonaságnál, mer fociztam - elég jól focizok -, meg a főnökök is megszerettek, mer eleven, fürge vótam, ami parancsot végre kellett hajtani, én végrehajtottam nekik, amit előirt a szabályzat, betartottam mindent - úgyhogy szerettek nagyon, nem vót velem semmi probléma. Meg én is szerettem a katonaságot. Mer ott nem vót megkülönböztetés, hogy ez magyar, az meg cigány - ott egyenlőség vót. Ott az a parancs ugyanúgy szól énrám, mint arra a másakra. Ha aszondták, hogy *feküdj*, vagy hogy most *mosás*, szóval hogy mossuk ki a kapcát, akkor ott nem vót az, hogy barna bőrű vagy fehér bőrű, hanem ott mindnek csinálni kellett azt a bizonyos dógot. Szóval én szerettem nagyon! Csak, ugye, vége lett.

Leszereltem, hazagyüttem - itt vótunk erre a kis lakásra nyócan. Aztán meg ugye még többen, meg még többen lettünk, mer hát szaporodik az ember, ugye! Most tíz éve vagyok nő - öt családdal vagyunk. Én úgy terveztem, hogy egy fiú, egy lány lett vóna. Meg is eggyeztünk ebbe - de aztán mivel az első lány lett, a második lány, harmadik lány, negyedik is lány, *ötödik* is lány... Én a gyereket vártam, a fiúgyereket - aszt van öt lányom. Sajnos, ugye, így hozta a sors. Most már aszt megállapodunk. Most má nem is merek arra a fiúgyerekre gondolni, mer félek: ha mégis akarnánk egy fiút, tán még ikerlányok lennének! Úgyhogy elég vót, abszolút nem kell má több család. Megszakítsuk, meg vigyázunk egymásra. Mint a bátyámék - ott sikerült is: egy fiú, egy lány, aszt megeggyeztek: vi-

gyáznak, több nem lesz má nekik. De minálunk nem sikerült. Hát épp elég lesz most ezt az öt lányt felnevelni. Ha legalább öt fiú lenne! Annak jobban örülnék. Meg nem is lenne any-nyi gond velük. Mer a lánynak ilyen ruha, olyan ruha, ez kell neki, amaz kell neki, ahogy nyőnek, egyre csak több pénzt igénybe vesznek a lánygyerekek. Ugye, a legnagyobb most má kilencéves, iskolás!

A megélhetőségünk meg nagyon nehéz.

Én tizenhét éves koromtól dógozok. Előbb a gőzfűrésznél vótam, az ingán: fűrészeltük a deszkákat, egy méter húsz centi, egy méter ötven, mikor hogy, csillére raktuk, kitoltuk a telepre, leraktuk, vissza, csőrlőt ősz szeszedni, kipucolni a sín közit - ez vót a munka. Most a Tempónál dógozok. Itt vegyes munkám van, van mikor gödröt ásunk, van mikor padlót kell fektetni, rácsot felrakni - szóval ilyen összetett munka ez, ami gyün, csinálni kell mindent sorba. Ezerhatszáz-ezerhétszáz a keresetem, mikor milyen a hónap - hát az avval a kis családi pótlékkal se sok, örülünk, ha a sok családdal meg tud valahogy élni az ember. Vihettem vóna én többre is, mer ugye fociztam. Fociztam már a katonaság előtt is, katonaságnál meg aszt pláne sokat, vittek engemet sokfelé, kocsival, ahogy meg hazagyüttem, be akartak vinni az ETE-hez - de hát két család vót már akkor, nem bírtam menni. Így aszt így maradtam: dógozni kell, a péz meg kevés.

Meg a lakáshelyzetünk - ez szorít nagyon. Valamikor kinn laktunk mink Kisgyepen, cigányok közt ott is, nem is vót az rossz - de aszt, ugye, ahogy az a lakás tönkrement, megroggyant, nem engedtek már újat építeni helyette, hanem itt adott a tanács lakást a barakktelepen. Azt a kétszobás lakásunkat ott lebontották, és el-tettek minket ide, ebbe a másfél szobásba. Még mikor katona vótam, akkor vót ez - a feleségem közbe János-hidán vót a gyerekekkel, a szüleivel. Hazagyüttem szabadságra, bementem a tanácsho, el-mondtam, hogy ez és ez a helyzet, nincs lakásom - akkor megígérték, hogy fogok kapni. Akkor leszereltem, hazagyüttem, anyám persze aszondta:

- Fiam - aszondja -, amíg nem kapol lakást, gyere elhozzánk! Majd ahogy elférünk, úgy leszünk.

Mer ugye, egy anyának a családját csak oda kell húzni magáho! No, akkor be is gyüttünk ide. Viszont ahogy a tanácsnál ezt megtudták, utána má nem adtak nekem lakást.

- Ha már az anyjáná kapott lakást, akkor most magának nem kell - aszondja a tanács. - Nézze - aszondja -, örüljön, hogy az édesanyja odavette. Majd most már ott ellesznek valahogy.
- Igen - mondom -, de ám maj gyünnek a gyerekek a világra! Akkor mi lesz? Gyünnek, mer szeressük a gyerekeket.
- Nézze - aszondja -, ne csináljanak gyereket!
- Aki nem szereti, az ne egye meg - mondom. - Én szeretem, hát bele is harapok, meg is eszem!
- Jól van - aszondja -, valami másrul beszéljen!
- Hát - mondom - énnekem nincsen olyan magos iskolám, hogy most itten politikai órát tartsak önöknek. Én csak errül tudok önöknek beszélni.
- Szeret maga dógozni? - aszondja akkor.
- Nem szeretek - mondom. - Nem szeretek, csak muszáj a család végett, így aszt dógozok. Habár nem szeretek.
- No - aszondja akkor az a tanácsi ember -, akkor maga nem is fog kapni lakást. Nem szeret dógozni, akkor magának nincs lakás!

Aszt evvel el vót intézve.

Most ugye vagyunk itten tizeneggyen. Egy szobába anyám a két húgommal, másik szobába - az háromszor három méter - én heted-magammal, a konyhába meg a harmadik húgom. Most ha leszerel a sógorom, gyün az is a konyhába, leszerel az öcsém, hazahozza az is a feleségit, két gyerekit - leszünk rögtön tizenhatan. Hát ha még majd szaporodás is lesz? Rossz rágondolni. Itt főzünk, itt mosunk, itt alszunk szanaszéjjel, itt játszanak a gyerekek - hát hogy lehet akkor ennyi ember közt tisztaságot tartani?! Meg *élni* hogyan lehet?!

Ugye: fiatalok vónánk. Én a feleségemet szeretem, meg is vagyok vele elégedve, amúgy nem vóna semmi probléma köztünk. Még ha egy ekkora szobába betennének ötvenünket, én a feleségemet akkor is szeretem! De ugye: az ágy tele gyerekekkel, egyik alszik, másik beteg, harmadik sír, negyediknek leckét kell írni - hát ugye, akkor így a házaseletet mellőzzük. Inkább mellőzzük.

Mellettünk most üres lett egy lakás. Kétszobás lakás, hárman vótak benne, de elmentek bérházba lakni, nincs most ott senki. Bementem a múlt héten megin a tanácsba, kértem, hogy adják nekem azt az üres lakást. Mer itt tizenhat ember nem fér el. Hát úgy vagyunk már most is: egymás tetejin! Már ugye a tisztaság se úgy működik, ahogy kellene, meglesz már a betegség is, ha nem segítenek, már azt fogjuk elérni, hogy a kisgyerekeket elviszi a mentő!

- Maga nagyon sokat beszél! - aszondja ott a tanácsi kartárs.
- Meg különben is - aszondja -, nem tudunk magának lakást adni.
- Mér? - mondom. - Mer barna bőrű vagyok?
- Nem azér - aszondja. - Hanem mer nincs lakás! Hát aki húsz éve beadta az igénylést? És még nem kapott? Az mit szóljon akkor?
- De hát akkor - mondom - kiknek csinálják a bérházakat? Tessék szíves megmondani, kiknek építik a sok lakást?
- Az magát ne érdekelje - aszondja. - Az nem magára tartozik!
- Ha - mondom - húsz éve be van valakinek adva, akkor illő, hogy megkapja már azt az új lakást. Az ellen én nem is szólok egy szót se. Csak legalább amiből az a család kimegy, azt tessék nekem ideadni, csókolom! Egy olyan megüresedett lakást tessék legalább nekem kiutalni, és soha maguk fele nem gyűvök többet.
- Vóna esze! - aszondja rá.
- Na most viccelődni vagyunk itt - mondom -, vagy hogy a lakásügyi panaszomat felvegyék?

- Ide figyeljen - aszondja -, mennyit keres? - Mindig evvel az ötlettel gyűnnek!

Mondom neki, hogy ezerhatot, ezerhetet.

- Na - aszondja -, abbul egyen meg ezeregyszázat, ötszázat meg rakjon le minden hónapba, aszt váltson szövetkezeti lakást.
- Hát - mondom - az jó lenne! Ha én ezt az ezerhatot kéthetenkint megkapnám, akkor tudnék is letenni valamit. De akkor nem ide gyűnnék önökhöz! Ide tessék hallgatni: hát ha én azt a hétszáz előleget megkapom, hát az nekem épp hogy csak elég egy hétre, hetedmagamra! Még - mondom - annyit tán meg tudnék tenni, hogy egy-kétszáz forintot elhúzok a családom szájátul, maguk tegyék mellé a többit, úgy tudok váltani szövetkezeti lakást. De így?

Hát így örülök, ha a családomat fenntartom ebből a kis pénzül.

- Akkor menjen máshova dógozni, ahun többet keres! - aszondja.
- De kérem, négy éve itt dógozok már, én nem akarom váltani a munkahelyemet!
- Akkor - aszondja - menjen a felesége dógozni!
- És akkor a gyerekekkel ki lesz?
- Hát azt maga tudja! - aszondja. - Nem kellene annyi gyereket szülni a világra!
- Kérem - mondom -, én a demokráciát szaporítottam ezekkel a gyerekekkel. Hogy többen legyünk. Hát nem kevesen vagyunk? Dógozni ki fog majd, ha nem az én gyerekem?
- Kár a szóér - aszondja -, magának nincs lakás.
- De kérem, segítsenek rajtam! Mer el vagyok esve! Dógozok, de családom van, hetedmagamat tartom! Segítsenek, mer nincs hol legyek!
- Nem - aszondja -, nincs lakás. Vegye tudomásul, hogy a maga részire nincs lakás!

Hát így, ugye, csakugyan kár a szóér. Csak azér, hogy a torkom kiszáradjon, nem beszélek tovább - kigyűttem.

Ez a helyzet, sajnos. Hogy mér nem akarnak segíteni, nem tudom. Mer azt mondja, nem azért, hogy a bőröm barna. De hát mit gondoljon akkor az ember? Várok benn a soromra, ott vár velem együtt egy illető, egy női személy; elmondja ottan, hogy milyen panaszai vannak, vizes a lakása, meg kicsinye van, satöbbi; behíják énelőttem, benn van egy ideig, kigyün, kérdezem:

- Na, csokolom?
- Hála istennek - aszondja -, megvan a lakás! Megkaptam a kiutalást!

Ugye: egy magyar asszony. Hát akkor mit gondoljon így az ember?

Mondjuk, a munkahelyemen, ott nincsen ez, ott nem mondják senkire hogy barna bőrű, vagy ilyen, vagy olyan. A mai korszakba nincs már ez - hát ugye, a húszadik századba élünk! Vót minisztériumi rendelet is, hogy a cigányt is sorolják oda, ahova a többit - és oda is sorolják. Szóval a munkahelyen semmi panasz, én ott ugyanúgy érzem magamat, mint akármelyik munkásember. Ugye ott együtt dógozunk, együtt is kajálunk, nincs az, hogy ez cigány, amaz magyar vagy paraszt, vagy ilyen származás, olyan származás - ott egyenlőség van. Mindegyiknek: „szervusz”, vagy ha öregebb: „jó reggelt”, „viszontlátás”, meg énnekem is a magyarok, akármelyik: „Szervusz, Jóska! Hová mész!” - satöbbi. Szóval nagyon is szeretnek ott engemet, a munkahelyemen nagyon is megbecsülnek, ott nincsen megkülönböztetés.

Csak azért közbe mégis van! Mer csak van még most is olyan idétlen, aki ha meglát engem: „Na, ott egy cigány!”

Meg ez még a rendőrségbe is megvan, hogy egybe veszik mind a cigányokat. Pedig cigányba is van sokféle! Az se mind egyforma! Én ugye cigányul nem tudok, már az öregapám is csak magyarul beszélt, meg annak az öregapja is; a mi családunkba bő ruhába nem jártak, dögöt nem ettek, mink ehhe nem vagyunk hozzászokva. Aszt mégiscsak egy kalapba tesznek engem is amazokkal! Így megy

ez, ugye: ha az utcán vezetnek a rendőrök egy cigányt, mer lopott, az emberek mind mutogatnak rá:

- Ott viszik a cigányt!

De ha egy magyar lop, ha azt vezeti a rendőr? Akkor senki nem mondja, hogy: „Na, ott viszik a magyart!” És akkor én hiába nem lopok! Meg hiába dógozok! Mer csak cigány vagyok, ugyanúgy, mint az, amelyik nem dógozik, ott ül a kocsit szélén a bő szoknya asszonnyal, aszt úgy eszik! Restellem magam, ha csak látom is, meggyorsítom a lépésemet, hogy hamarabb elhaladjak onnat - de hát ez nem segít. Mer hiába fejlődök én oda, ahova a magyarok, csak érzem, hogy a hátamon ott a C betű! Itt csak az segítene, ha úgy tudnék megváltozni, hogy a bőröm színe is fehér lenne. Szóval - cigánynak se könnyű lenni!

Sehogyan se mondhatom, hogy olyan nagyon könnyű lenne az életem. Olyan sok örööm énnekem nincsen. Ha megkapom a kis pézemet, odaadom a feleségemnek, ú meg visszaad nekem ötven forintot. De már azt a gyerekek szájából húzza ki! Hát nem iszom meg, nem mulatom el azt az ötvenest se, hanem beosztom magamnak cigarettára, amikor meg szűkül az ú péze, akkor előveszem, és odaadok neki harmincat megin vissza - így élünk csak. Meg a többi is leginkább így van. Van, akinek hetvenet ad a felesége vagy százat, akkor ugye összejönnek mint barátok, kikérnek egy-egy korsó sört, elbeszélgetnek mellette, aszt megvót a szombat este. De itt minálunk szórakozóhelyen cigányok nem sok forintot hagynak, mer örülnek, ha kajára jut a családnak. Már mondjuk akik bérházba laknak, azok má könnyen isznak! Van köztük, aki háromszázat is otthagya egy fizetésekor. Teheti! Ha énnekem is megvóna a lakásom, csak jutna nekem is valamennyi szórakozás - de addig én mozdulni se bírok. Esetleg mikor egy lakzi van vagy eljegyzés, keresztelő - de sokszor még a keresztelőt se tartjuk meg, mer nincs miből. Nem teli! Hát: ma paprikás krumplit ettünk - nyócvan forint ment el! Hát hat-hét kiló krumpli kell egy főzetre! Hozzá zsír, kenyér. . .

Csak legalább a régi lakást meg a portát meghagyta vóna nekünk a tanács! Ott mindenki csinált vóna magának másfél szobás lakást. Meg lennének ott elégedve, nem lennék én akkor kíváncsi a tanács lakására. De fel kellett számolni azt a telepet, elvették a drága nagy udvart, hogy itt összetömörítsék a cigányságot. Bedobtak minket egy ilyen kisszerű lakásba, azt jól van, még örülünk is neki! Keserves így az életünk, nagyon keserves!

Csalog Zsolt, 1996.

P5 – Szempontok a Csalog Zsolt szöveg feldolgozásához

Tanári kérdés:

Mi jellemzi Csalog szociográfiájának nyelvezetét?

Lehetséges válasz: E/1. személyű; Csalog megtartotta az élőbeszéd fordulatait; az irodalmi szöveg hű maradt Csalog interjúalanyának szókincséhez, szóhasználatához, mondatalkotásához, mondatfűzéséhez.

Tanári kérdés:

Mi jellemzi az elbeszélő életútját, sorsát?

Lehetséges válasz: nehézségek, szegénység, küzdelem, asszimilációra, alkalmazkodásra törekvés – hiányok, panasz.

Tanári kérdés:

Az életút-beszámoló a cigányság milyen problémáit érinti?

Lehetséges válasz: magas szaporulat, iskolázottság alacsony foka, házassági szokások, asszimilációra való hajlandóság, a cigányokkal szembeni előítéletek a társadalomban, születésszabályozás fontossága, a szegénységből való kiemelkedés vágya.

Tanári kérdés:

Az emberi élet milyen sorsfordulóit érinti az életút-beszámoló?

Lehetséges válasz: születés, házasság, családalapítás, otthonteremtés, munkavállalás.

Tanári kérdés:

Milyennek láttatja a cigányember története a szociális iroda munkatársát?

Lehetséges válasz: előítélettel gondolkodik a cigányokról, „nem dolgoznak”, „sok gyereket csinálnak”, „nem tudnak takarékoskodni”; kioktató, a hatalom képviselőjeként beszél, nincs hajlandóság benne a segítségre, megkülönböztetve jár el a cigányember esetében.

Tanári kérdés:

Mennyire érzi boldognak, elégedettnek magát az elbeszélő?

Háttér információk az 1971. évi cigányvizsgálat statisztikai eredményeiről

- 320 ezer cigány ember élt akkor Magyarországon.
- Minden 30. magyar ember cigány, minden 15. magyar újszülött cigány. 15 év múlva (1986-ban) minden 22. magyar ember cigány; ha kézen fogva láncban állnának, akkor Mátészalkától Sopronig érne a lánc.
- A magyarországi cigányok kétharmad része él cigánytelepen (elkülönített telepen), ez csak az életigények minimumát biztosítja.

- A magyarországi cigányok háromnegyed része magyarul beszélő cigány, 8 százaléka román anyanyelvű román cigány, egyötöd része cigányul beszélő oláh cigány.
- A magyarországi cigányság termelékenysége kétszerese az országos átlagnak, 100 cigány keresőre 224 kenyérfogyasztó jut, az országos átlag: 100 keresőre jut 82 fogyasztó.

Javaslatok:

1. A fenti adatokat lehet frissebbekkel pótolni, vagy a gyerekeket arra kérni, hogy helyettesítsék őket frissebbekkel.
2. Az ismertetés közben az adatok kivonatos feljegyzése javasolt a táblára vagy a csomagolópapírra.

Csalog Zsolt élete és művei

Csalog Zsolt 1935. november 30-án Szekszárdon született. Eredeti családneve *Csalogovits* volt. Négy - öt éves lehetett Csalog, amikor régész apja hagyta a név végét, nem szerette, hogy az szláv hangzású. Apja egész gondolatvilágát a régészet töltötte ki. Anyja háztartásbeli volt. A zenével való kapcsolat, amiből később családi tradíció is lett, az anyai ágból ered. Anyja valamikor énekesnőnek készült, de pályáját az I. világháború tönkretette. Anyja öregségéről, betegségéről érzékeny, kritikus és önkritikus drámai megemlékezés *Napló, nyolcvan december* című novellája.

Az ősök között voltak szerbek vagy horvátok, vagy mind a kettő, talán a legtöbb a német vér a családban, szlovákok, olaszok, lengyelek és magyar is. Ősei tanítók és protestáns papok; földközeli ember csak egy volt közöttük, egy vízimolnár.

Apja középosztályi világában nem érzi jól magát. A vasárnapi sétákon „... Rajtam [...] fehér kesztyű volt, cérnakesztyű, ami

iszonyú egy gyereknek. És ha jó voltam, akkor Apám megmondta, hogy >>na most addig a fáig futhatsz, addig a fáig és vissza<<. És akkor én futottam addig a fáig, hogy felmászok arra a fára, az kizárt volt. Nagyon nem szerettem azt a világot.” A történet metaforikus olyan értelemben is, hogy az emberi életlehetőségek mindenféle korlátozása ellen, későbbiekben megnyilvánuló lázadását is kifejezi. Kilenc éves, amikor a front eléri a Duna vonalát, s a háború elől Baranyába költöznek. Tíz éves korában téglagyári munkásként dolgozott. A munkát kalandnak fogta fel, és pozitív emlékké formálta. Apja B-listára került, ezért egy fűrésztelepen kellett dolgoznia, amit fizikailag és lelkileg is nehezen élt meg. A háború után Pécs közelében egy régészeti ásatás vezetője lett, így a család is ebbe a városba került. Pécssett a jezsuiták iskolájában tanul, mely meghatározó számára – nagyon fogékony korban volt. A filmben öniróniával beszél erről az időszakról, hiszen később ellenszenvvel viseltetett az egyházi külsőségek iránt. A jezsuita iskolát mikor államosították, átkerül egy külvárosi iskolába. Kiállt néhány tanára mellett, akik az értékek megőrzésére törekedtek, eltanácsolják, s egy másik iskolába helyezik. Ekkor zajlott a Mindszenty-per, „Éljen Mindszenty!” feliratot festett az üres falakra. „... ahogy a kommunista hatalomátvitel Magyarországon megtörtént, az akárhogy is, de olyan játék volt, amely kettőn állt, és amelyben nemcsak az egyik fél drasztikus barbársága volt benne, hanem a másik félnek az elégtelen tartása.”

Ez a gondolat a későbbiekben is végigkíséri, 1956-ban, a szamizdatok, a romániai forradalom idején, vagy a cigányság mellett tűntetve.

Apja áthelyezésével Keszthelyre kerülnek. Az illegális katolikus cserkészmozgalom tagja Pécssett, majd Keszthelyen is.

Ismét kényszerből Jászberényben folytatják életüket, ahol végzős gimnazistaként szervezésében, rendezésében és főszereplésével előadják a Gogol *Revizorját*, óriási sikerrel. Ennek hatására felvételi vizsgát tesz a Színművészeti Főiskolán, ahová majdnem fel is

veszik, a harmadik rosta előtt inkább a magyar-történelem szakot választja. „És akkor ettől úgy gondoltam, hogy [...] mégis inkább egy ilyen polgárabb, szolidabb szakmát kellene választani.”

Büszke volt arra, hogy sosem lakott kollégiumban, inkább ellátva önmagát, az albérletet alkalmi munkából (zsákhordás, vagonrakodás stb.) fizette. Ez is egyfajta lázadás volt az élehetetlen értelmi képe ellen. Lázadásainak sorában 1956 következett. Tevékeny részese a forradalomnak, melynek pozitív és negatív élményeiről több írásában is megemlékezik: *Szegény főhadnagy; Fegyversíró; Két látogatás; Budapest gyertyái; Doku 56. ; Öt portré a forradalomból*. Az áldozatokhoz fűződő fájdalom mellett, rá jellemző attitűddel képes a forradalmat pozitívan önmagában építeni. „A forradalom után én bitang jól éreztem magam. Ez így frivolan hangzik, talán nem is lehető, pedig pontosan így van, egy szikrát nem volt vereségérzésem, engem ugyan nem vertek meg, hanem úgy éreztem, hogy valami hihetetlen gazdagodásban volt részem, ami egy élethez elegendő töltés, és mától kezdve én egy működőképes ember vagyok.”

1960-ban végzett az ELTE történelem – néprajz – régészet szakán. Az egyetem után a szolnoki múzeumban régészként, néprajzusként dolgozik. Első felesége Pócs Éva néprajzkutató volt. Három gyermekük született: Gábor 1960-ban, Benedek 1965-ben és Eszter 1970-ben. Családjával szinte nyomorog, Csalog mégis élvezzi a rengeteg terepmunkát.

1966 és 1971 között a Néprajzi Múzeum munkatársa Budapesten. 1966 az írói munka kezdetét is jelenti. Első novelláit az *Új Írás* közli. Első írásától kezdve a politikai tartalom jellemző volt. Az első novelláskötet – a *Tavasza minden rendben lesz* Bp., 1971 – kapcsán is vita alakult ki a Magvető Kiadóval, mivel a kötetből több írás is kimaradt, így például első írásai közül a számára egyik legfontosabb, az *M. Lajos, 42 éves*. Mivel az előleg egy részét már felhasználta, kényszerűségből beleegyezett a csonka kötet kiadásába. Irodalmi-szociológiai interjúja hosszú ideig így szamizdat formájában volt olvasható.

A szépirodalom mellett néprajzi, régészeti tanulmányokat ír, kiállításokat szervez, s foglalkoztatja a történeti demográfia. Önkritikus számadásában jegyzi meg: „Ha így végignézem, az látom, hogy körülbelül ötévenként változtattam szakmát. Ez igen állhatatlan természetéről árulkodik.”

Néprajzi, régészeti témájú munkái:

- A bodrogkeresztúri kultúra kerámiájának fonott edényeket utánzó ornamentikája. Bp., 1962.
- A magyar népi fonástechnikák típusai. Bp., 1962.
- A kosárfonás úgynevezett spirál-technikája a magyar nyelvterületen. Bp., 1963.
- A 9-11. századi magyarság gazdálkodásának és életformájának kérdéseire. Bp., 1967.
- Útmutató és kérdőív a falutörténet helyben található forrásainak áttekinthető feldolgozásához. Eger, 1970.
- Paraszti kereskedelem és munkamigráció. Kérdőív a palóckutatás számára. Eger, 1973.

1970-től szociológus. Bekapcsolódott a Kemény István által vezetett országos cigányvizsgálatba, valamint a szegénységkutatásba. Kemény István fiatal jogászokból, közgazdászokból, nyelvészekből válogatott tehetséges és lelkes kutatócsapatot. Csalog Zsolt módszertani, szociológiai ismereteket, megismerési vágyból eredő, feltárni kívánó, tolerancián alapuló szemléletet sajátított el ebben a munkaközösségben Kemény István munkáján, személyiségén keresztül. Az A, D-E-FISZ-G, A, D, D című novella Kemény István előtti tiszteletadás, hozzá szóló születésnap-i köszöntő, egyben ketjük nézeteinek publikus lenyomata is. A fenti írásban kiemelten szerepel Kemény István – tanítványai által gyakran idézett – gondolata: „Vannak dolgok, amelyeket csinálunk akkor is, ha nincs semmi remény rá, hogy eredményre vezessenek. Csináljuk őket, remény nélkül is, egyszerűen csak etikai indíttatásból. Mivel nem lehet mást csinálni.” A tanítvány Csalog Zsolt olvasóinak, tanítványainak szóló gondolata így hangzik: „A magam részéről pedig

hát igyekszem méltó tanítványodként viselkedni: művelni ezeket a bizonyos dolgokat. [...] Nem könnyű. Hiszen semmiképp nem szabadna elveszítenünk a >>célracionális<< gondolkodásunkat sem. Viszont olyankor, amikor a célracionálisból önhibánkon kívül kifogyunk, fontos dolog, hogy azért még tovább tudjunk működni egy darabig. Illetőleg hát minél tovább.”

A Kemény Istvánnal végzett közös munkának a Belügyminisztérium vetett véget. Beszűntetik a cigánykutatókat, a csepeli munkáskutatást és a szegényvizsgálatot. Kemény Istvánt teljesen lehetetlenné teszik, s „miután a könyveit eladta, >>megette<<, zongoráját már >>megette<<”, Párizsba emigrál.

Az 1977-tel kezdődő szamizdatis időszak tevékeny részére szívesen emlékszik vissza, a terjesztett könyvekkel, aláíráskampányokkal „szabad embernek tudhattuk magunkat”.

A riportfilmekben is felvetette nemcsak az önmagára jellemző, önmagával szemben elvárt, de az írásaihoz, riportjaihoz választott interjúalanyok szavain, jellemén keresztül is bemutatott önérzetet, melyet minden ember számára alapvető fontosságúnak tartott.

Ebben az időszakban sok kisebb, mások neve alatt közölt szociológiai vizsgálatot végzett, sok vidéki úttal, s így számára pozitívumként újabb kutatható terepekkel szolgált.

Az *Egy téglát én is letettem* című ávós portréja miatt írásai az 1970-es és 80-as években nehezen, késéssel, kis példányszámban jelentek meg.

A sok munka, a szerteágazó érdeklődés, nyughatatlanság, saját bevallása szerint is megterhelte a magánéletét. A drámai pillanatokról, fordulatokról novelláiban emlékezik meg.

1985-re élete az ellehetetlenülés határára került.

1985-től 1991-ig megszakításokkal New Yorkban élt. 1989-90-ben a *Magyar Napló*, 1990-ben az *Igazság* munkatársa volt. 1992-től a Raoul Wallenberg Egyesület ügyvivője, 1993-tól elnöke.

1997-ben Budapesten tüdőrákban halt meg.

1976-ban és 1982-ben Aszú-díjas („régis” Mozgó Világ). 1986-ban megkapta a hollandiai Mikes Kelemen Kör díját. Írói, irodalmi munkásságát 1992-ben József Attila-díjjal, publicisztikai alkotómunkáját 1995-ben Pulitzer Emlékdíjjal ismerték el. A Magyar Köztársági Érdemrend Középkeresztjét halála előtt a kórházban adták át 1997-ben.

P6 – *Sára Sándor: Cigányok című dokumentumfilmje (1962, Balázs Béla Stúdió)*

P7 – *Feldolgozási szempontrendszer*

Tanári kérdés:

Milyen területeit érinti a film a cigányság életének?

Lehetséges válasz: egészségi állapot, lakáskörülmények, iskolába járás, hagyományos cigány mesterségek, hagyományok, a tradíciók átadása, a magyar kultúrához való viszony, a modern élet jelenségeihez való viszony.

Tanári kérdés:

Mi lehetett a jelentősége 1962-ben a film elkészítésének és bemutatásának?

Lehetséges válasz: korábban a cigány tematika alig jelent meg a társadalmi nyilvánosságban.

Tanári kérdés:

Mi lehetett a film elkészítésének művészi célja?

Lehetséges válasz: a figyelem felhívása a társadalmi csoport helyzetére és gondjaira, az emberi sorsok iránti érzékenység felébresztése.